

MUSULMON FAYLASUFLARI TOMONIDAN FALSAFA VA HIKMAT SO'ZLARINING TA'RIFI, O'XSHASH VA FARQLI TOMONLARI

Axmatov Shahzod Boymirza o'g'li

TDIU assistent o'qituvchisi

+998971081661

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada musulmon faylasuflari tomonidan falsafa va hikmat so'zlari qiyoslanib, bu ikki so'z bir-biriga ma'no jihatidan mos ekanligi, farqli jihatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: *Abu Ya'qub al-Kindi, Ibn Sino, Al-Farobiy, Suhrovardiy, Mulla Sadr, "Asfar", "al-yaqiniyya", transsendent teosofiya, "Uyyin al hikma", "al-hikma al-mashriqiyya", Arestotel, ratsionalizm, emperizm, Platon, g'oyalar.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье мусульманскими философами сравниваются слова «философия» и «мудрость», а также рассматриваются сходства и различия между этими двумя словами.

Ключевые слова: *Абу Якуб аль-Кинди, Ибн Сина, Аль-Фараби, Супроварди, Мулла Садр, «Асфар», «аль-якиния», трансцендентальная теософия, «Уйин аль-хикма», «аль-хикма аль-Маширикия». ", Аристотель, рационализм, эмпиризм, Платон, идеи.*

ABSTRACT

In this article, the words philosophy and hikmah are compared by Muslim philosophers, and the similarities and differences between these two words are considered.

Keywords: *Abu Ya'qub al-Kindi, Ibn Sina, Al-Farabi, Suprovardi, Mulla Sadr, "Asfar", "al-yaqiniyya", transcendental theosophy, "Uyyin al-hikma", "al-hikma al-Mashriqiyya", Aristotle, rationalism, empiricism, Plato, ideas.*

KIRISH

Bu maqoladagi bahsimiz birinchi navbatda islom faylasuflarining falsafa tushunchasi hamda hikmat, falsafa atamalarining ta'rifi va ma'nosini tushunishlari bilan bog'liq. Bu tushuncha, albatta, yunonlar falsafa atamasi bilan tushungan narsalarni va yunon manbalaridagi ko'plab ta'riflarni o'z ichiga oladi, ular ba'zan ozgina o'zgarishlar bilan arab tiliga kirib keldi. Islom faylasuflari orasida eng keng tarqalgan yunoncha ta'riflar quyidagilardir:

1 Falsafa (al-falsafa) bor narsaning bilimidir mavjud bo'lgan narsalar (ashyo' al-mavjuda bi ma hiya mavjuda)?

2 Falsafa ilohiy va insoniy masalalarni bilishdir

3 U falsafa san'at va ilm san'atidir.

4 Falsafa hikmatga moyillikdir

Islom faylasuflari falsafa ta'rifi ustida fikr yuritdilar, qadimiy manbalardan meros qolgan falsafani iymon keltiruvchi hikmat atamasi bilan atadilar. Hikmatning kelib chiqishi ilohiydir. Islom faylasuflarining birinchisi Abu Ya'qub al-Kindi o'zining "Birinci to'g'risida" yozgan asarida falsafa haqida quyidagilarni aytib o'tadi: "Falsafa haqiqat haqidagi bilimdir, odamlarning imkoniyatlari doirasidagi narsalarni bilishdir, chunki faylasufning nazariy bilimdan maqsad haqiqatga erishish va amaliydir, ya'ni haqiqatga muvofiq harakat qilish uchun bilimdir. Al-Farobiy, bu ta'rifni qabul qilar ekan, orasidagi farqni qo'shib qo'ydi, falsafa aniqlik (al-yaqiniyya)ga asoslangan shundan falsafaga asoslangan fikr (al-maznilnah), dialektika va sofizm o'rin egallaydi, shuning uchun falsafa fanlarning onasi bo'lgan va u mavjud bo'lgan hamma narsa bilan shug'ullangan"¹

Ibn Sino "Uyiin al-hikma" asarida shunday deb yozadi: "Al-hikma (u falsafa bilan bir xil deb foydalanadi) inson qalbining kontseptualizatsiya orqali kamolotidir, narsalarning tasavvuri va nazariy va amaliy voqeliklarning hukmi tasdiqi, insonning qobiliyatining darajasidir"². Ammo u keyinchalik hayoti davomida, peripatetik falsafadan farqlaydi va uni "Sharqona falsafa (donolik) yani "al-hikma al-mashriqqiyah" deb atadi. Faqat tafakkurga asoslanmasdan, balki amalga oshirilgan bilimlarni ham o'z ichiga olgan va Suhravardiyning hikmat ul-ishroqiga zamin yaratgan. Ibn Sinoning eng yaqin shogirdi Baxmanyor falsafani Ibn Sino o'zining "Shifo" kabi peripatetik asarlarida ta'kidlaganidek, mavjudlarni o'rganish degan fikriga yaqinlashgan, Aristotelning falsafasida mavjud bo'lgan mavjudotlarni o'rganishdir, degan gapini takrorlagan. Bahmanyor o'zining "Tahsil" asarining muqaddimasida shunday yozgan edi: "Falsafiy ilmlarning maqsadi borliqlarni bilishdir"³.

Suhravardiy bilan biz nafaqat yangi davrga, balki islom falsafasining yana bir sohasiga ham kirib boramiz. Islomda yangi aqliy nuqtai nazarning asoschisi Suhravardiy o'zining falsafiy durdona asari nomi va o'zi ochgan maktab uchun falsafat ul-ishroq emas, hikmat ul-ishroq atamasini qo'llagan. Suhravardiyning ashaddiy shogirdi va "Hikmat ul-ishroq" asarining frantsuz tiliga tarjimoni Genri Korbin Suhravardiy va keyinchalik Mulla Sadr kabi donishmandlar tushungan hikmat atamasini frantsuz tiliga tarjima qilishda falsafadan ko'ra teosofiya atamasini

¹ Quoted in Ahmed Fouad El-Ehwany, "Al-Kindi", in M. M. Sharif (ed.), A History of Muslim Philosophy, 1 (1963): 424.

² Jurayev, S. S. O. G. L. (2021). ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARIDA BORLIQ MASALASI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(8), 12-14.

³ Haqiqat manzaralari. 100 mumtoz faylasuf / Taqdirlar, hikmatlar, aforizmlar. -T.: Yangi asr avlodi. 2013

qo'llagan. Mutaxassislar Mulla Sadrning al-hikmat al-mutaaliyasini ingliz tiliga "transsendent teosofiya" deb tarjima qilishgan va Korbinning bu atama to'g'risidagi tarjimasiga xayrixohliklarini bildirishgan⁴.

Hikmat atamasini keyinchalik tushunish uchun teosofiya atamasidan foydalanish, bu atamaning Yevropa intellektual tarixida Yakob Bohme kabi shaxslar bilan bog'liq bo'lgan qadimiy ma'nosiga asoslanadi. Suhravardiy va keyingi barcha islom faylasuflari hikmatni birinchi navbatda al-hikmat ul-ilohiyya (so'zma-so'z ilohiy hikmat yoki teosofiya) deb tushunishlarini ta'kidlash zarur, falsafa bu faqat aqliy emas, balki butun borliqda amalga oshirilishi kerak. Suhravardiy bu borada "hikmat" ni Aristotel ratsionalizmi paydo bo'lgunga qadar qadimgi Yunonistonda ham borligini o'rgangan va "hikmat" ni Platonning falsafiy qarashlarida keltirilgan "g'oyalar"ga qiyoslagan, ya'ni ruhni tanadan ozod bo'lib nur olamiga ketishi singari deb tariflagan. Shunga o'xshash fikrlar uning keyingi asarlarida ham ta'kidlanadi. Hikmatning oliy darajasi ham nazariy qobiliyatning kamolotini, ham ruhni poklashni talab qiladi.

Mulla Sadr bilan nafaqat islom tafakkuridagi turli maktablarning falsafiy qarashlarida falsafa atamasi va tushunchasi ma'nosiga oid oldingi qarashlarning sintezi ham topiladi. "Asfar" asarining boshida u so'zma-so'z takrorlab va oldingi ta'riflarning ayrimlarini umumlashtirib shunday yozadi: "Falsafa – narsalarning o'zida mavjud bo'lgan muhim haqiqatni bilish orqali inson qalbining imkon darajasida kamol topishidir, ularning mavjudligi to'g'risidagi hukm bo'lib, xususiyat va belgilar asosida tuzilgan va u fikrdan yoki taqliddan kelib chiqmagan".

Mulla Sadr "Asfar"ning borliq haqidagi birinchi kitobida hikmatning turli ta'riflari haqida keng to'xtalib, nafaqat nazariy bilim va "ob'ektiv aqliy dunyoni aks ettiruvchi olam", balki ehtirolardan yiroqlashishga, qalbni undan poklash deb ham urg'u beradi. Moddiy iflosliklar yoki islom faylasuflari tajarrud yoki katarsis deb ataydigan narsalar undan tozalanadi. Mulla Sadr Suhravardiy tushungan hikmat ma'nosini qabul qiladi va so'ngra falsafa ma'nosini ishroqiy va so'fiylar tushunchasi nazarda tutgan yorug'lik va ro'yobga chiqarish hajmini o'z ichiga olishini aytadi. U va zamondoshlari uchun qolaversa, ko'pchilik vorislari uchun falsafa "payg'ambarlik o'chog'i" va insonlarning eng mukammali bo'lgan odamlardan kelib chiqqan, oxir-oqibat ilohiy asli bo'lgan oliy ilm sifatida ko'rilgan bo'lib, ular faqat payg'ambarlar va imomlardan pastroqdir⁵.

⁴ S. H. Nasr, *The Transcendent Theosophy of Sadral-Din Shirazi* (Tehran, 1977).

⁵ Sayyid Houssein Nasr and Oliver Leaman *History of Islamic philosophy* by Routledge London and New York 2007. P 58-63

XULOSA

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, musulmon faylasuflari falsafa atamasiga ta'rif berish uchun hikmat atamasidan foydalanganlar. Bu ataama faqat moddiylikka xos bo'lmasdan ilohiy tonmonlari ham mavjud ekanligi va buni ifodalashda qadimgi yunon faylasufi Platonga ham murojat etishdi. Shunday qilib hikmat ham ratsional ham irratsional jihatlarni o'zida birlashtirgani haqida fikrlar bildirishdilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Quoted in Ahmed Fouad El-Ehwany, "Al-Kindi", in M. M. Sharif (ed.), *A History of Muslim Philosophy*, 1 (1963).
2. Jurayev, S. S. O. G. L. (2021). ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARIDA BORLIQ MASALASI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 12-14.
3. Haqiqat manzaralari. 100 mumtoz faylasuf / Taqdirlar, hikmatlar, aforizmlar. -T.: Yangi asr avlodi. 2013
4. S. H. Nasr, *The Transcendent Theosophy of Sadr al-Din Shirazi* (Tehran, 1977).
5. S H. Nasr and Oliver Leaman . *History of Islamic Philosophy* by Routledge London and New York 2007.